

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олійник К.С.

Хмельницький національний університет

У статті розглянуто компоненти змісту підготовки працівників соціальної сфери до професійної діяльності, вміння та навички бакалавра та магістра соціальної роботи. Схарактеризовано загально наукові підходи до підготовки фахівців зазначеної сфери. Визначено базові принципи, на яких повинна будуватися сучасна підготовка соціальних працівників у системі вищої освіти. Зроблено висновок, що підґрунтям оновлення змісту підготовки майбутніх працівників соціальної сфери мають стати інноваційні освітні технології, зарубіжний досвід та його переосмислення й адаптацію до вітчизняних культурно-історичних традицій, соціально-економічних і суспільно-політичних умов.

Ключові слова: соціальні працівники, професійна підготовка, особистісно орієнтований підхід, праксеологічний підхід, виробнича практика.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні та економічні трансформації в Україні, пов'язані з цим духовна деградація, втрата ціннісних орієнтацій, деформація відносин у суспільстві та родині, принципові зміни підходів до формування і реалізації соціальної політики держави вимагають розвитку діяльності соціальної сфери, а значить приділення особливої уваги питанню професійної підготовки її фахівців. Від якості навчання соціальних працівників, рівня їх професіоналізму залежить ефективність діяльності соціальних закладів та соціальної сфери в цілому.

Концептуальна модель навчання кваліфікованих кадрів соціальної сфери в Україні, як і в кожній країні, має свої специфічні риси, які необхідно гармонійно поєднати з процесом входження вітчизняної вищої освіти до європейського простору. Це спонукає до такого вдосконалення системи підготовки соціальних працівників, яке б давало змогу поєднати та посилити вітчизняні традиції й інновації з сучасним світовим досвідом упровадження інновацій у практику соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки працівників соціальної сфери вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Так, проблеми якісних параметрів майбутніх соціальних працівників розглядали Д. Дьюї, А. Маслоу, Е. Фромм; професійно значущі особистісні якості – М. Галагузова, В. Гриньова, М. Мудрик, В. Сластьонін; окремі аспекти формування професійних умінь – З. Алинська, В. Багрій; загальні засади організації їх професійної підготовки та її дидактичні основи – В. Поліщук, В. Сидоров, С. Харченко, Є. Холостова; питання поєднання теорії та практики в професійній підготовці працівників соціальної сфери – М. Галагузова, А. Капська, Г. Лактіонова; проблемні аспекти неперервної професійної практики з урахуванням специфіки соціальної роботи та організації різних видів практики – І. Бех, І. Зверева, І. Зимня, О. Карпенко, Л. Коваль, Ю. Мацкевич, Л. Міщик; питання організації підготовки соціальних працівників за кордоном – В. Бочарова, Л. Герье, Ч. Казетта, М. Пейн.

Формулювання цілей статті. Не зважаючи на досить велику кількість ґрунтовних досліджень різних аспектів формування професійних компетенцій соціальних працівників, на нашу думку, все ще відсутня усталена концепція вітчизняної підго-

товки працівників соціальної сфери у вищій школі, яка потребує уточнення змісту, серйозного удосконалення її цілісної організації з урахуванням змін у суспільстві, широкого впровадження інновацій у систему освіти та перегляду ролі та місця практики у навчально-виховному процесі.

Тому, вважаємо актуальним розглянути питання підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до професійної діяльності, що і стало темою нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «соціальна робота» науковці визначають як професійну діяльність з надання допомоги людині, групі людей чи спільноті, посилення або відродження їх можливостей до соціального функціонування та створення сприятливих суспільних умов для досягнення цієї мети. Відповідно, поняття «фахівець із соціальної роботи» у наших дослідженнях ми розглядаємо як особу, що має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого виду діяльності у соціальній сфері, заохочення соціальних змін та вирішення проблем у людських стосунках з використанням теорій людської поведінки, соціальних систем та принципами соціальної справедливості й дотримання прав людини [6].

Спектр діяльності працівників соціальної сфери дуже широкий. Це і центри працевлаштування, спеціалізовані соціальні служби відомчого підпорядкування (наприклад, відділки соціальної допомоги на дому, реабілітаційні центри, соціальний притулки, психологічні консультації); центри соціальної допомоги різних категорій людей; консультативні центри, служби у справах неповнолітніх та дітей тощо.

Така різноплановість напрямів діяльності спонукає до висновку, що підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи повинно вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що з'являються. Вони повинні бути готові до оперативного усунення або коригування негативних соціальних проявів у суспільстві. Тому зміст підготовки спеціалістів повинен включати наступні компоненти:

- аналіз сучасного соціального розвитку, формування вміння об'єктивно оцінювати соціальну політику, пропонувати альтернативні варіанти;
- вивчення специфіки роботи закладів соціального спрямування;

- чітке уявлення про розповсюджені та інноваційні моделі, форми і методи соціальної роботи;
- розробку і реалізацію соціальних програм та наукових ідей;
- формування професійних умінь соціального виховання;
- формування діагностичних, корекційних та консультативних навичок роботи;
- набуття досвіду роботи з різними категоріями населення;
- формування управлінських умінь [9].

Також науковці зазначають, що в умовах динамічних змін у сфері надання соціальних послуг недоцільно готувати вузькоспеціалізованих фахівців, водночас професійна підготовка робітника соціальної сфери повинна відповідати актуальним запитам суспільства та потребам особистості самого майбутнього працівника у готовності до неперервного розвитку, тобто здатності до самовдосконалення та саморозвитку [8].

Важливим у розгляді питань підвищення якості підготовки є дотримання державних кваліфікаційних вимог до фахівців. На сьогодні в Україні вища школа готує працівників соціальної сфери трьох рівнів: бакалаврів (4 роки навчання), магістрів (1,5-2 роки).

Так, бакалавр соціальної роботи як початковий рівень соціального працівника, що готується у вищих навчальних закладах, повинен вміти:

- застосовувати критичні навички мислення;
- аналізувати поточні проблеми соціальної роботи регіону, держави, конкретного напрямку;
- застосовувати загальнопрофесійні знання та навички для роботи у системах будь-якої складності;
- користуватися теоретичними моделями для розуміння взаємодії між індивідами та соціальними системами (сім'я, група, організація, громада тощо);
- прогнозувати вплив різних факторів соціальної політики на учасників процесу;
- оцінювати результати профільних наукових досліджень, використовувати їх на практиці;
- диференціювати використання комунікативних навичок залежно від категорії клієнтів, колег і членів спільноти.

Зміст підготовки магістра соціальної роботи значно ширший, оскільки це повинен бути професіонал, здатний поєднувати наукову, дослідницьку, керівну діяльність у сфері соціальної роботи, якого характеризують високий рівень методологічної культури, творче володіння методами пізнання і діяльності з широким впровадженням міждисциплінарних підходів, використанням методів системного аналізу та оптимізації вирішення нестандартних завдань. Такі фахівці мають:

- демонструвати знання та уміння на рівні, який забезпечує можливість аналізу, оцінювання та порівняння альтернатив, генерувати оригінальні ідеї у фаховій галузі знань;
- володіти професійними компетенціями, які дозволяють вирішувати завдання у широкому (міждисциплінарному) контексті фахової галузі знань;
- інтегрувати наявні знання, вирішувати поставлені завдання в умовах неповної інформації з урахуванням соціальної, моральної та етичної відповідальності за наслідки;

– володіти сучасними методами проведення науково-дослідної та експериментальної діяльності та давати обґрунтовану інтерпретацію отриманим результатам;

- викладати чітко й аргументовано для слухачів фахову спеціалізовану та наукову інформацію з власними коментарями та висновками;
- володіти навиками самоосвіти та саморегулювання [7].

Як бачимо, сучасні вимоги до підготовки соціальних працівників не тільки припускають, але й прямо наголошують на необхідності переходу до активних форм навчання, переносу акцентів на самостійну роботу, що має сприяти творчому розвитку особистості та розвитку навичок самостійної постановки та вирішення фахових завдань. Саме вдосконалення процесу навчальної діяльності в такому напрямку дає змогу професійним та особистісним здібностям майбутніх соціальних працівників розвиватися з урахуванням загальноєвропейського підходу і наявних умов [3].

В психолого-педагогічній літературі розглядається декілька загальнонаукових підходів до підготовки фахівців соціальної сфери, серед яких ми виокремлюємо особистісно орієнтований, інформаційний, системний та праксеологічний, як такі, поєднання яких, на наш погляд, може дати найкращий ефект на якість формування майбутніх спеціалістів.

Особистісно орієнтований підхід до підготовки соціальних працівників спрямований на цілісний розвиток майбутнього фахівця, поєднання виховання та навчання на засадах суб'єкт-суб'єктного навчально-виховного процесу. Базовими принципами особистісно орієнтованого підходу є співпраця та партнерство, гуманізація та індивідуалізація відносин викладача і студента, залучення студента до творчої діяльності, визнання індивідуальності особистості, створення необхідних умов для всебічного, гармонійного її розвитку. При цьому особлива увага у розвитку особистості майбутнього працівника соціальної сфери в умовах вищого навчального закладу приділяється розвитку професійно значущих особистісних якостей [4].

Інформаційний підхід може застосовуватись для розвитку умінь та навичок до професійного спілкування (як інформаційне забезпечення змісту навчального процесу; інформаційні потоки, що визначають процес безпосереднього спілкування в контексті професійної діяльності; інформаційні засоби навчання, до яких сьогодні, крім традиційних, відносяться також комп'ютерна та мультимедійна засоби отримання інформації), в якості дидактичного засобу, засобів управління навчальною діяльністю та емоційним станом студентів, формування професійно важливих умінь та якостей. Також інформаційний підхід може застосовуватись як засіб загальнокультурного та художньо-естетичного виховання майбутнього соціального працівника (зокрема художньо-естетична інформація) [5].

У рамках системного підходу головною ідеєю навчання майбутніх працівників соціальної сфери є те, що підготовка до професійної діяльності повинна розглядатися не лише як процес, а й як педагогічна система, що його породжує. Тобто, наголошується на важливості розуміння процесу про-

фесійної підготовки майбутніх фахівців як цілісної навчально-виховної системи, що передбачає інтеграцію знань і вмінь, підкреслення взаємозв'язків між профільними навчальними дисциплінами як за структурними, так і за функціональними компонентами, та має неперервний характер [8].

Праксеологічний підхід науковці визначають як специфічний спосіб аналізу та пояснення практичної діяльності людини в контексті цільовідповідності, раціональності, ефективності її дій, тобто спрямований на вивчення та аналіз всіх компонент практичної раціональної людської діяльності, зокрема типів, видів, форм та елементів дій, орієнтованих на вирішення поставлених завдань. Він передбачає цілеспрямовану підготовку до виконання діяльності з метою її найбільшою результативності. У випадку успішної діяльності соціальних працівників це полягає у цільовому розвитку таких професійно значущих груп умінь як: аналітичні, прогностичні, конструктивні, організа-торські, комунікативні, діагностичні, рефлексивні.

Гнучкість та широкі можливості інтеграції з іншими загальнонауковими підходами робить особливо зручним реалізацію праксеологічного підходу у підготовці майбутніх соціальних працівників.

Аналіз досліджень вітчизняних науковців та вивчення досвіду інших країн дозволяє віднести до базових принципів, на яких повинна будуватися сучасна підготовка соціальних працівників у системі вищої освіти такі:

- поглиблення гуманітарної та загальнокультурної підготовки студентів;
- широке використання в матеріалі профільних дисциплін напрацювань соціології, психології, культурології, економіки, права, інших наук;
- активне застосування міждисциплінарних зв'язків, вивчення та запровадження позитивних надбань з зарубіжного досвіду;
- систематичний розвиток у студентів навичок аналізу та оцінювання соціальних явищ та суспільних проблем, впровадження сучасних теоретичних концепцій, заснованих на інтегративному характері підготовки;
- орієнтованість навчального процесу на практичну діяльність із збільшенням часу відведеного на виробничі практики різних видів;
- організація навчального процесу з гармонійним поєднанням традиційних та інноваційних технологій навчання;
- пошук форм та методів поєднання універсальної (загальної) та спеціальної професійної підготовки;

– активне використання різноманітних форм самостійної навчальної роботи.

На наш погляд, особливої уваги заслуговує активне впровадження виробничих практик протягом всього часу навчання. Поєднання теоретичних знань з реальною практикою соціальної роботи, розвиток навичок у самостійній роботі є запорукою не лише успішності професійної діяльності майбутніх фахівців, але й дозволяє їм переосмислити принципи та методи соціальної роботи, набути професійних навичок і умінь через засвоєння практичного досвіду [1].

До видів виробничої практики, до яких залучаються майбутні працівники соціальної сфери, ми відносимо:

- виробничу та професійно-управлінську (організуються для майбутніх фахівців всіх рівнів підготовки та відповідають професійно практичній спрямованості навчальної діяльності);
- науково-дослідну та науково-педагогічну (відповідають науковій та педагогічній спрямованості навчальної діяльності) [2].

Під час практики студенти використовують отримані з різних фахових дисциплін знання, уміння і навички та досвід попередніх практик, отримують можливість проявити ініціативу, професійно значущі особисті здібності, спробувати самостійно вести роботу за обраною спеціальністю, що сприяє інтеграції знань в галузі теорії, методики й технології соціальної роботи, соціального прогнозування та проектування, менеджменту соціальної сфери та мотивації професійної діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, оновлення змісту підготовки майбутніх працівників соціальної сфери на базі вітчизняної вищої школи є актуальним питанням і повинно відповідати сучасним запитам держави та суспільства, міжнародним освітнім стандартам. Підґрунтям цього оновлення мають стати інноваційні освітні технології, зарубіжний досвід та його переосмислення й адаптацію до вітчизняних культурно-історичних традицій, соціально-економічних і суспільно-політичних умов.

Важливим фактором підвищення ефективності підготовки майбутніх соціальних працівників є виробнича практика. Організація практики з позиції особистісно орієнтованого та праксеологічного підходів до професійної підготовки забезпечує орієнтацію її змісту на засвоєння цілісного практичного досвіду, де пріоритетом є спрямованість на інноваційність соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.

Список літератури:

1. Багрий В. Н. Умови успішного практичного навчання майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах / Вікторія Неофідівна Багрий // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – Вип. 18. – С. 279-283.
2. Бартош О. П. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах праксеологічного підходу у вищих навчальних закладах України / Олена Павлівна Бартош // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Вип. 34. – 2014. – С. 14-21.
3. Берека В. Є. Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти: теорія і методика: монографія / Віктор Євгенович Берека. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 482 с.
4. Иванова Л. К. Гуманистические ценностные основы социально-педагогической деятельности: учебное пособие / Любовь Константиновна Иванова. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2002. – 79 с.
5. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування: теорія та практика / Галина Василівна Локарева. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – 376 с.

6. Луговая О. М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Ольга Михайловна Луговая. – Ставрополь, 2004. – 192 с.
7. Освітньо-професійна програма підготовки за спеціальністю 8.040202 «Соціальна робота». Кваліфікація магістр соціальної роботи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5178/dodatok_1.pdf – Загол. з екрану. – Мова укр.
8. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти / Віра Аркадіївна Поліщук. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
9. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 362 с.

Олийник Е.С.

Хмельницкий национальный университет

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ РАБОТНИКОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье рассмотрены компоненты содержания подготовки работников социальной сферы к профессиональной деятельности, умения и навыки бакалавра и магистра социальной работы. Охарактеризованы общие научные подходы к подготовке специалистов указанной сферы. Определены базовые принципы, на которых должна строиться современная подготовка социальных работников в системе высшего образования. Сделан вывод, что основой обновления содержания подготовки будущих работников социальной сферы должны стать инновационные образовательные технологии, зарубежный опыт и его переосмысления и адаптации к отечественным культурно-историческим традициям, социально-экономических и общественно-политических условий.

Ключевые слова: социальные работники, профессиональная подготовка, личностно ориентированный подход, прaxeологический подход, производственная практика.

Oliynyk K.S.

Khmelnitskyi National University

FUTURE SOCIAL WORKERS PREPARATION TO PROFESSIONAL ACTIVITIES

Summary

The article describes the content components of the social workers preparation to professional activities, the skills and abilities of the social work bachelors and masters. The general scientific approaches to preparation of the mentioned sphere specialists are characterized. The basic principles on which the modern social workers preparation should be based in the higher education system are determined. It was concluded that innovative educational technologies, foreign experience and its rethinking and adaptation to the national cultural and historical traditions, socio-economic, and socio-political conditions should become the basis for updating the content future social workers preparation.

Keywords: social workers, professional preparation, personally oriented approach, praxeological approach, industrial practice.